

УДК 376.1

Мельниченко О.В.,

доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук, доцент

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ Я. КОРЧАКА НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті розглядається взаємовплив педагогічних ідей Я. Корчака та сучасних йому педагогічних поглядів української педагогіки. Аналізується «педагогіка серця» Я. Корчака та проводиться аналогія з «філософією серця», яка є базовою рисою української культури, ментальності, освіти, педагогіки та виховання. Порівнюється педагогіка Я. Корчака з педагогічними поглядами А. Макаренка та В. Сухомлинського.

Ключові слова: «педагогіка серця», українська педагогіка, «філософія серця».

Актуальність проблеми. «Педагогіка серця» видатного єврейсько-польського педагога Я. Корчака (Г. Гольдшміда), яка спирається на виховання незалежної, самостійно мислячої, інтелектуальної індивідуальності, сьогодні набула актуальності у зв'язку зі зміною освітньої парадигми в Україні, що базується на людиноцентрованому та студентоцентрованому навчанні. В цих умовах головний, пріоритетний принцип Я. Корчака — підтримувати та розвивати індивідуальність «такою, як вона є», а не ламати її, а також його практичний досвід у цьому питанні набувають особливого значення для української педагогіки. Можна також стверджувати, що «педагогіка серця», спрямована на діяльність самої людини, її самоосвіту та удосконалення, має стати ваговою складовою змін освітніх процесів в Україні.

Аналіз наукових досліджень. Різні аспекти педагогічної спадщини Я. Корчака вивчались як польськими, так і українськими дослідниками. Можна згадати О. Левін, М. Фальковську, І. Неверлі, Г. Морткевич-Ольчакову, І. Мержан, Я. Арнон, С. Волошина, Б. Суходольського, С. Томкевич, Н. Чакирова, М. Яворського, Б. Беллерате, К. Геберт, М. Чисельську. Окремо, слід відзначити таких українських дослідників педагогічної творчості Я. Корчака, як

С. Денисюк, Т. Забута, М. Кальницький, Б. Костюк, Б. Красавцев, В. Кушнір, М. Міцель, М. Петровський, С. Сисоєва та інші.

Аспекти, що недостатньо вивчені. Хоча у працях українських дослідників присутній аналіз творчої педагогічної діяльності Я. Корчака під час перебування в Україні та безпосередньо у Києві, але, на наш погляд, є недостатньо розглянутим саме взаємовплив педагогічних поглядів Я. Корчака на українську педагогіку та української педагогіки на формування «педагогіки серця» Старого Доктора. Крім того, у деяких працях (О. Сандига, С. Клецова) «педагогіка серця» розглядалася як синтез християнської, прагматичної, гуманістичної та інших педагогічних орієнтацій, але спроби проаналізувати її у аспекті «філософії серця», яка є невід'ємною складовою української культури, ментальності, освіти, педагогіки та виховання, не було.

Метою статті є аналіз діалектичного взаємозв'язку педагогіки серця Я. Корчака та української педагогіки. Для досягнення цієї мети визначено такі **завдання**: 1) дослідити вплив «педагогіки серця» Я. Корчака на українську педагогіку; 2) дослідити вплив української педагогіки на формування «педагогіки серця», задля чого проаналізувати зв'язок «педагогіки серця» Я. Корчака з українською «філософією серця», що є важливою частиною української культури, ментальності, освіти та педагогіки.

Пам'ятаючи педагогічний та життєвий подвиг Старого Доктора, віддаючи належне його біографії, хотілося б зазначити, що для досягнення поставленої мети достатньо лише окреслити той період у житті Я. Корчака, який безпосередньо був пов'язаний з Україною та Києвом. У 1914–1918 рр. під час Першої світової війни він був військовим лікарем російської армії та перебував на території України (Тернопіль — Київ), працював у сиротинцях для українських дітей під Києвом, написав книгу «Як любити дитину».

Саме тоді Я. Корчак познайомився з директоркою Виховного дому для хлопчиків на Баггоутівській вулиці в Києві Мариною Фальською, яка на довгі роки стала його однодумцем. Навіть коли Старий Доктор, повернувшись до Варшави, створив інтернат «Наш дім» для польських сиріт, Марина Фальська допомагала втілювати його педагогічні ідеї.

Крім того, Корчак майже півроку пропрацював педіатром у трьох притулках для українських дітей під Києвом. Пізніше це

знайшло відображення у його книзі «Виховні моменти» (1919), яка була створена значною мірою саме на київському досвіді.

Виходячи із засадничих принципів педагогіки Януша Корчака, які ставлять моральне виховання на центральне місце у процесі розвитку незалежної особистості, можна дослідити такий цікавий аспект, як використання елементів дитячого самоврядування. Його притулок одним з перших започаткував цю систему в дії. За висловлюванням педагога, притулок — це справедлива громада, де юні громадяни створюють власний парламент, суд і газету. У процесі спільної праці вони вчаться взаємодопомоги і справедливості, розвивають у собі почуття відповідальності¹.

Слід зауважити, що для початку ХХ ст. система виховання Я. Корчака була безпрецедентною, а саме: його сприйняття дитини як індивідуума, наділеного практично тими ж правами, що й дорослі, а також розуміння того, що саме дитинство відіграє ключову роль у дорослому житті людини.

За історичними свідченнями, коли у 1915 р. (уперше) та влітку 1917 р. (вдруге) Я. Корчак прибув до Києва, то він знайшов досить велику та впливову київську польську громаду, яка мала високу культуру благодійності. Силою громади вдавалося віднаходити значні кошти на утримання сиротинців для польських дітей, які втратили батьків на війні. Конкретні адреси мають й описані Старим Доктором київські історії у книзі «Виховні моменти» та «Як любити дітей». Одна з них — це вул. Володимирська, 47. У цьому будинку розташовувався дитячий садок, у якому активно впроваджувалася виховна методика педагога Марії Монтесорі. Упродовж трьох тижнів саме туди ходив Корчак спостерігати за дітьми. Як вдало помічає М. Петровський у дослідженні «Печаль і надія Януша Корчака», у той час як Монтесорі головну увагу приділяла процесу навчання, Корчака найбільше цікавило спілкування дітей між собою, їхні взаємини².

Друга київська адреса — це інтернат для хлопців на Баггоутівській, у великій садибі на високому березі Дніпра. У ньому Корчак провів 3 дні своєї відпустки. За ці дні він організував

¹ Корчак Я. Дитя людське: Вибрані твори / Януш Корчак — К. : Дух і літера, 2007.

² Петровський М. Печаль і надія Януша Корчака / М. Петровський // Городу і миру. — К. : Дух і літера, 2008.

дитяче самоврядування із законодавчими і судовими функціями та почав видавати «Газетку» — орган громадської думки вихованців. Навіть коли Корчак повернувся на фронт, він продовжував надсилати сюди свої статті. «Газетка» виходила регулярно, в ній був серйозний етико-психологічний аналіз різних ситуацій та конфліктів, дитячі статті, оповідання, протоколи засідань дитячого самоврядування тощо. «Газетка» внесла дух демократичної гласності в життя інтернату. Цікавим є той факт, що після повернення до Варшави Корчак організував вихід подібної «газетки» у своєму інтернаті.

Особливого значення Я. Корчак надавав розвитку самостійності дитячої громади. І хоча режим у притулку був суворий (підйом о шостій та чітко регламентований день), демократія виявлялася в інших аспектах. Наприклад, новачка оцінювали таємним голосуванням усіх дітей кожні півроку. Головним органом влади «дитячої республіки» був «дитячий суд», одне засідання якого говорило про дитину більше, ніж місяць спостережень за нею. Ще на фронті (перебуваючи в Україні) Корчак склав Кодекс законів для притулку, в якому перші сто статей передбачали прощення винному. Далі статті ставали більш суворими, а остання передбачала найстрашніше покарання — виключення з притулку. Діти могли звертатися до суду зі скаргами на педагогів, і навіть на самого Корчака, що іноді й відбувалося.

Відомий також особливий неординарний набір педагогічних методів Я. Корчака. Він дозволяв бійки, але за умови, що її учасники були рівними за силою та домовлялися про час «події» заздалегідь. Я. Корчак збирав молочні зуби дітей та купляв їх за гроші, тим самим надавав змогу дітям мати кишенькові гроші.

Однак найяскравішою характеристикою педагогічних поглядів Я. Корчака є його десять порад щодо виховання дитини, які він дав у книзі «Як любити дитину». На нашу думку, немає необхідності наводити їх у повному обсязі, тому що вони є досить відомими та популярними в наш час. Хотілося б тільки зупинитися на тій, що є принципово важливою для нашого сьогодення: не чекай, що твоя дитина буде такою, як ти, або такою, як ти хочеш; допоможи стати не тобою, а собою³.

³ Корчак Я. Как любить ребенка / Я. Корчак. — М. : Политиздат, 1990. — С. 113.

Через кілька років після виходу цієї книжки схожим шляхом пішов педагог Антон Макаренко. Цікавим є той факт, що Януш Корчак знав і з цікавістю вивчав його педагогічну систему.

Але найбільш відчутним є зв'язок педагогічних концепцій Я. Корчака та В. Сухомлинського. Особливу увагу привертає подібність їхніх ідей та педагогічних поглядів на проблеми виховання та навчання. На співзвучність ідей Я. Корчака та В. Сухомлинського звертали увагу вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Борисовський, Р. Валєєва, К. Григор'єв, С. Денисюк, В. Кузь, О. Левін, П. Мазур, В. Оконь, В. Хандрос. Варто зазначити, що попри ідеологічні перешкоди В. Сухомлинський добре знав літературний та педагогічний доробок польського подвижника, високо цінував його як педагога-гуманіста, неодноразово вказував на гуманістичну спрямованість та загальнолюдську цінність його педагогічної діяльності. У книзі «Серце відаю дітям» В. Сухомлинський відзначав істотний вплив постаті Я. Корчака на формування його педагогічних переконань⁴. Свідченням цього є зібрання основних педагогічних творів польського педагога у власній бібліотеці В. Сухомлинського в Павлиші, вивчення учнями Павлиської середньої школи в «години читання улюбленої книжки» праць Я. Корчака.

Наведені вище факти свідчать про потужний вплив «педагогіки серця» Старого Доктора на українську педагогічну думку. Утім, одним із завдань нашої статті є аналіз зворотного зв'язку: впливу українського педагогічного середовища на формування «педагогіки серця» Я. Корчака. Інакше кажучи, це завдання можна схарактеризувати словами дослідника М. Петровського: «що у київському Виховному домі було від Корчака, і що у Корчака від Києва?»⁵

Для проведення такого аналізу слід уявити собі атмосферу Києва початку ХХ ст. Вона була пронизана новітніми педагогічними ідеями, що прийшли з Європи, та водночас популярною українською «філософією серця» Памфіла Юркевича (1827–1874).

Ця філософія є проявом корінного українського світогляду та менталітету. Непрониклива для розуму, «голови» глибина особистісно-індивідуального є тим, що представники української класичної філософії (Сковорода, Гоголь, кирило-мефодіївці) назива-

⁴ Сухомлинський В. Серце відаю дітям / В. Сухомлинський. — К., 2012.

⁵ Петровский М. Печаль і надежда Януша Корчака / М. Петровский // Городу и миру. — К. : Дух і літера, 2008.

ли серцем, до якого вела тенденція ще з докласичних, язичницьких часів. Розум виявляє загальне в діяльності людей, тоді як серце — основа неповторності й унікальності людської особистості. Саме тому в серці відбуваються явища та події, які принципово неможливо вивести із загальних законів⁶. Звичайно, розум керує, планує, диригує, але серце породжує явища духовного життя людини, які не можуть бути з'ясовані загальними закономірностями психіки. У ту сферу, що в ній панує загальна закономірність і правильність, серце не втручається. Воно лише розкриває себе в цій сфері, і то не розумом, а помалу та раз від разу. На думку П. Юркевича, в глибині серця завжди залишається джерело нового життя, нових рухів, які не вміщуються у закінчені обмежені форми життя душі і роблять її придатною для вічності.

У «філософії серця» П. Юркевича зміст є настільки органічно злитий з національно-ментальними характеристиками, що вони є практично нероздільними. Сутність цієї філософії спрямовувала людину на особистісний, індивідуальний розвиток та постійну діяльність. Ці думки були досить популярними в інтелігентному педагогічному середовищі того часу насамперед тому, що вони протистояли офіційній ідеології російської імперії. Тому, на нашу думку, можна побачити певну спорідненість думок «педагогіки серця» Я. Корчака та «філософії серця», яка пронизувала українську ментальність, культуру, освіту та педагогіку.

Висновки. Аналіз взаємовпливу педагогічних ідей Я. Корчака та української педагогіки дає можливість визначити певні тотожності, а саме: гуманістичну спрямованість обох педагогічних напрямів, повагу до дитини, ставлення до неї як до дорослої, спираюча на індивідуальні особливості дитини, її гармонійний розвиток. Крім того, дослідження виявило спорідненість думок «педагогіки серця» та «філософії серця», що є ментальною складовою української культури, освіти та педагогіки. Використання ідей «педагогіки серця» допоможе визнати право дітей на дитинство, його абсолютну, а не відносну цінність, сприятиме зміні освітньої парадигми в Україні, переходу до людиноцентрованого навчання, у якому дитину та студента цінують не з точки зору майбутнього, а поважають саме людину, таку, якою вона є сьогодні та зараз.

⁶ Юркевич П. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия / П. Юркевич // Философские произведения. — М., 1990. — С. 82.

Джерела

1. Корчак Я. Дитя людське: Вибрані твори / Я. Корчак. — К. : Дух і літера, 2007.
2. Петровский М. Печаль и надежда Януша Корчака / М. Петровский // Городу и миру. — К. : Дух і літера, 2008.
3. Корчак Я. Как любить ребенка / Я. Корчак. — М. : Политиздат, 1990. — С. 113.
4. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський. — К., 2012.
5. Юркевич П. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия / П. Юркевич // Философские произведения. — М., 1990. — С. 82.
6. Корчак Я. Право на повагу: Вибрані твори / Я. Корчак ; упор. І Ковальчук ; пер. з пол. І. Ковальчук, Б. Матіяш, Р. Свято. — К. : Дух і літера, 2012. — 328 с.

В статье рассматривается взаимовлияние педагогических идей Я. Корчака и современных ему педагогических взглядов украинской педагогики. Анализируется «педагогика сердца» Я. Корчака и проводится аналогия с «философией сердца», которая является основной чертой украинской культуры, ментальности, образования, педагогики и воспитания. Сравнивается педагогика Я. Корчака с педагогическими взглядами А. Макаренко и В. Сухомлинского.

Ключевые слова: «педагогика сердца», украинская педагогика, «философия сердца».

The article investigates interaction between Janusz Korczak's pedagogical views and modern Ukrainian ones. It analyzes "education of the heart" by Janusz Korczak and finds out analogy with the "philosophy of the heart", which is a basic feature of the Ukrainian culture, mentality and education. It compares Janusz Korczak's pedagogy with Vasyly Sukhomlynskyi and Anton Makarenko's pedagogical views.

Key words: "education of the heart", Ukrainian education, "philosophy of the heart".